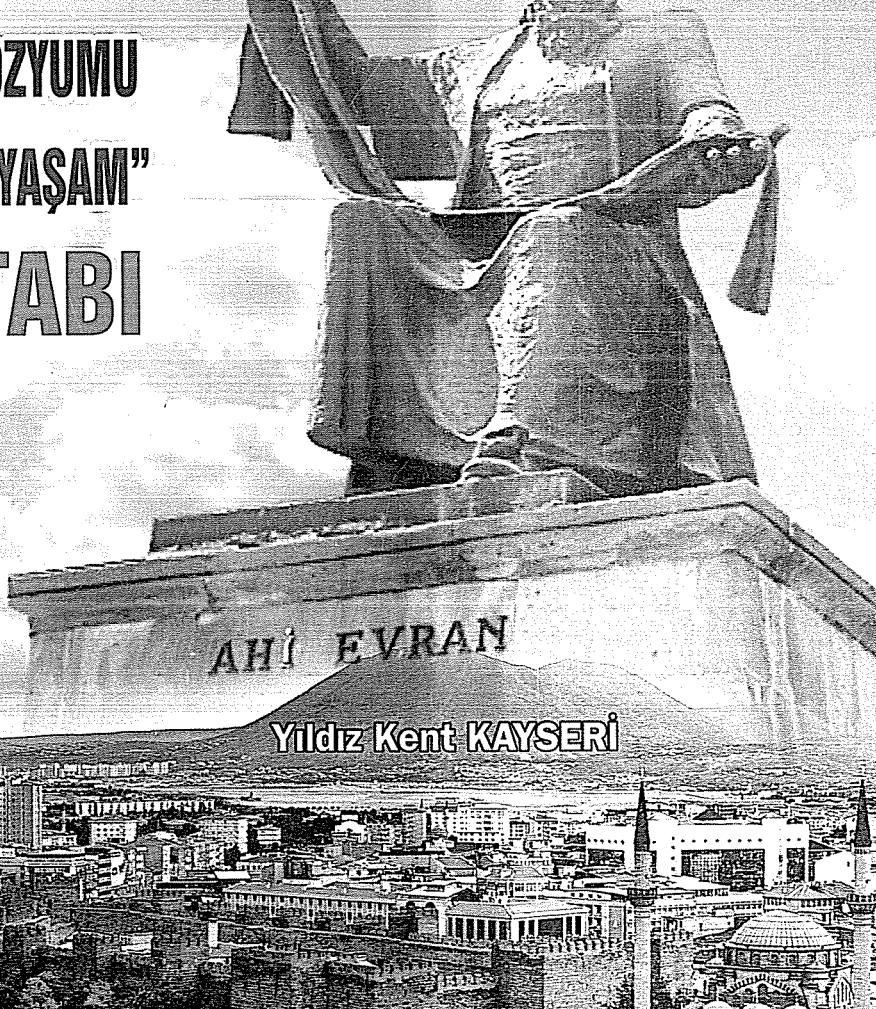
AHİLİK

ULUSLARARASI SEMPOZYUMU

"KALİTE MERKEZLİ BİR YAŞAM"

BİLDİRİ KİTABI

Yıldız Kent KAYSERİ

KAYSERİ - 2011

AHİLİĞİN VAROLUŞSAL BOYUTU

Yrd. Doç. Dr. Ramazan ADIBELLİ[469]

Özet

Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan ahilik kurumuyla ilgili çalışmalara bakıldığında, çoğu tarihsel yöntemle ele alınan bu çalışmaların ahiliği, tarihsel, sosyal veya iktisadi yönden değerlendirmeye tabi tuttuğu görülmektedir. Ahi teriminin etimolojisinden hareketle bu kurumun Türklere has bir teşkilat mı, yoksa fütüvvetin Türkler tarafından devam ettirilen bir kolu mu olduğu konusu da çokça tartışılmış ve bu konu birçok çalışmanın yaklaşımsal altyapısını oluşturmuştur. Bunlar, ahilik konusunda bilgimizi önemli ölçüde artırmıştır. Ancak bu yaklaşımların konunun önemli bir yönünü eksik bıraktığı da apaçıktır. Beşeri fenomenleri tarihsel yaklaşımla izah etmekle yetinen bilim adamlarını bir akvaryumun üzerinde dolaşan, iç taraftaki balıkla ilgili doğru ve tam gözlemlerde bulunan ve gerçekten konuyla ilgili bilgimize çok fazla katkıda bulunan, ama kendilerine akvaryum balığı olmanın nasıl bir şey olduğunu hiç sormayan ve hiç de öğrenemeyen sineklere benzetenler olmuştur. Bu problematikten hareketle fenomenolojik yaklaşıma dayanan bu çalışmada ahiliğe bir de içten bakılarak fenomenin özü açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır. Ahiliğin her şeyden önce bir inisyasyonu temsil ettiği gerçeğinden hareketle ahi olmanın ne anlama geldiği, yani bir ahinin zihinsel dünyasında ne gibi değişikliklerin meydana geldiği, ahi olmanın nasıl bir dünyada var olma durumuna tekabül ettiği, ahiliğin insanın varoluşsal boyutunda ne gibi değişikliklere yol açtığı konuları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: Ahilik, İnisyasyon, Varoluşsal Dönüşüm, Kutsal, Profan.

The Existentiel Dimension of Akhism

Abstract

If one looks over the works dealing with the Akhi institution which has an important place in Turkish history, one sees that based on the historical approach most of these studies consider Akhism from the historical, social or economical point of view. Starting from the etymology of the term Akhi there has been much discussion about knowing if this institution was unique to the Turks or if it was a

---

[469] Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi A.B.D.

branch of the Futuwwa carried on by the Turks, and this problem formed the methodological infrastructure of lots of studies. These studies have substantially increased our knowledge about Akhism. However, the fact that these approaches left incomplete an important aspect of the issue is obvious. Some compared scientists who are content to explain human phenomena with the historical approach, to flies crawling on the outside of a goldfish bowl, making accurate and complete observations on the fish inside, measuring their scales meticulously, and indeed contributing much to a knowledge of the subject, but never asking themselves, and never finding out, how it feels to be a goldfish. Departing from this problematic, the aim of is study is to try to look at Akhism from inside and by way of the phenomenological approach to clarify the essence of this phenomen. Considering that Akhism represents first of all an initiation process, this essay will try to clarify these questions: what it means to be an Akhi, which changes occur in the mental world of an Akhi, to which mode being in the world correspond the existence of an Akhi, what kind of transformations produces Akhism in the existential real of man.

Key Words: Akhism, Initiation, Existential Modification, Kutsal, Profan.

Giriş

Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan ahilik kurumuyla ilgili çalışmalara bakıldığında, çoğu tarihsel yöntemle ele alınan bu çalışmaların çoğunun ahiliği, sosyal, iktisadi veya eğitimsel yönden değerlendirmeye tabi tuttuğu görülmektedir. Ahi teriminin etimolojisinden hareketle bu kurumun Türklere has bir teşkilat mı, yoksa fütüvvetin Türkler tarafından devam ettirilen bir kolu mu olduğu konusu da çokça tartışılmış ve bu konu birçok çalışmanın yaklaşımsal altyapısını oluşturmuştur. Ahi kelimesinin etimolojisiyle ilgili iki temel görüş ortaya konulmuştur. Bu görüşlerden birine göre "ahî" kelimesi, Arapçada "kardeşim" anlamına gelen terimle ilişkilidir. Diğer görüşe göre ise bu kelime, *Divan-ü Lügat-i't-Türk*'te geçen *"cömertlik, eli açıklık ve yiğitlik"* anlamındaki *"akı"* teriminden türetilmiştir.[470]

Tarihsel, sosyal ve iktisadi yönden konuya yaklaşan bu tür çalışmalar, ahilik konusunda bilgimizi önemli ölçüde artırmıştır. Ancak bu yaklaşımların konunun

---

[470] Ziya Kazıcı, "Ahilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul 1988, s. 540; Neşet Çağatay, "Türklerin Tarihteki Yeri ve Millî Özellikleri", *Erdem*, 8:23 (1996), s. 516; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1974, s.

önemli bir yönünü eksik bıraktığı da apaçıktır.[471] Bir fenomenin epifenomenlere indirgenmesi, o fenomeni özünden uzaklaştırmaktadır. Diğer bir ifadeyle epifenomenlerin gölgesinde kalan fenomen görülmez hale gelmektedir. Beşeri fenomenleri tarihsel yaklaşımla izah etmekle yetinen bilim adamlarını bir akvaryumun üzerinde dolaşan, iç taraftaki balıkla ilgili doğru ve tam gözlemlerde bulunan ve gerçekten konuyla ilgili bilgimize çok fazla katkıda bulunan, ama kendilerine akvaryum balığı olmanın nasıl bir şey olduğunu hiç sormayan ve hiç de öğrenemeyen sineklere benzetenler olmuştur.[472] Bu problematikten hareketle, yani yüzeysel ve deskriptif anlatımların özellikle de beşeri fenomenler inceleme konusu edilirken fenomenlerin özündeki anlamı ortaya çıkarmak açısından yeterli birer araç olmadıkları varsayımına dayanarak fenomenolojik yaklaşımla konuyu ele alan bu çalışmada ahiliğe içten bakılmaya çalışılacaktır. Bu içe bakış sayesinde fenomenin özünü ortaya koymak mümkün olacaktır. Ahiliğin her şeyden önce bir inisyasyonu[473] temsil ettiği olgusundan hareketle şu temel sorulara cevaplar

---

[471] Günay'ın belirttiği gibi ahilik olgusunda ve kültüründe, daha başlangıçtan itibaren dinî değerler ve idealler ile yaşa bağlı meslekî ve sosyoekonomik faktörlerin iç içe oluşu, onun menşeini tamamen din dışı nedenlerle açıklamaya çalışmak doğru değildir. Ahi birliklerinin, sadece mensuplarının hak ve menfaatlerini koruma amacıyla oluşturulmuş toplumsal oluşumlar olmadığına önemle işaret etmelidir. Ahiler, inanç birliği etrafında bir araya gelmiş ve dinî ideallere yönelmiş olup, bir yandan kendi içlerinde ve hatta daha geniş toplum içinde bir yardımlaşma ve dayanışma sağlarken, diğer taraftan özellikle ilk dönemlerde halkı cihat ve fetihlere yönlendirmekteydiler. Bu bakımdan Ahiliğin sadece çalışmayı ve konukseverliği kutsallaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda sistemin tamamına dinî-ahlâkî bir ruh üfleyerek dinî sâiklerle din dışı etmenlerin ahenkli biçimde kaynaşmasını sağlamışlardır (Ünver Günay, "Ahiliğin Dinî ve Sosyal Yönleri", *II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara 2007, s. 173; Ünver Günay, "Dini Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik", *Erciyes Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (1998), s. 72).

[472] Wilfred Cantwell Smith, *The Meaning and End of Religion*, Fortress Press, Minneapolis 1991, s. 7.

[473] Fransızca kökenli olan inisyasyon kavramı takdis etmek (bkz. Artin Hindoğlu, *Dictionnaire abrégé français-turc*, Viyana 1831, s. 528), ifşa etmek, yöneltmek ve bir yere götürmek (*Dictionnaire Le Petit Larousse*, Paris 1984, s. 1004; Ahmet Çetin Ertürk, *Fransızca-Türkçe / Türkçe-Fransızca Bilge Sözlük*, İstanbul 1995, s. 438) anlamlarına gelen "initier" fiilinden türemiştir. Sözlüklerde inisyasyon terimini anlamı şu şekilde verilmektedir: gizemli seremonilere kabul ediliş (Ellious Bocthor, *Dictionnaire français-arabe*, 4. bsk., Paris 1869, s. 424), bir topluluğa kabul ediliş (Joseph J. Habeiche, *Dictionnaire français-arabe*, 2. bsk., İskenderiye 1896, s. 389), bir "meclise mezun-u dühûl olmak" (Alexandre Handjéri, *Dictionnaire français-arabe-persan et turc*, c. 2, Moskova 1841, s. 298), (bir sanat vs.) öğretimine kabul edilmek (J.-B. Belot, *Dictionnaire français-arabe*, c. 1, 4. bsk., Beyrut 1913, s. 677), öğretmek, yolunu göstermek, talim etmek (J. W. Redhouse, *Redhouse's Turkish Dictionary*, 2. bsk., Londra , 1880, s. 162),

aranacaktır: Ahilik nasıl bir insan ve insanlık modeli öngörmektedir? Ahi olmak ne anlama gelmektedir? Ahinin idrak dünyasında ne gibi değişiklikler meydana gelmektedir? Ahi olmak nasıl bir dünyada var olma tarzına tekabül etmektedir? Ahilik insanın varoluşsal boyutunda ne gibi değişikliklere yol açmaktadır?

I. Ahiliğin İnisyatik Yönü

Dinler tarihi açısından üç tür inisyasyondan söz etmek mümkündür. Birinci kategori çocukluktan ya da ergenlikten yetişkinliğe geçişi ifade eden ve toplumun bütün bireyleri için zorunlu olan ritüelleri içermektedir. İkinci kategori, gizli bir cemiyete ya da bir tarikata giriş törenlerini ihtiva etmektedir. Üçüncü kategoride ise "hekim-adam" ya da şaman durumuna gelebilmek için icra edilmesi gereken ritüeller yer almaktadır.[474]

Eliade'ın tanımıyla inisyasyon terimi, "en genel anlamıyla, inisye edilecek kişinin (talip, namzet, şakirt) dini ve sosyal statüsünü kökten değişmesini amaçlayan ayinler ve sözlü öğretiler bütününe işaret etmektedir. Felsefi açıdan inisyasyon, varoluşsal durumun ontolojik dönüşümüne eşdeğerdir. Namzet, bu çetin sınavdan bambaşka bir varlık olarak ortaya çıkar: O, artık "başka biri" haline gelmiştir."[475]

Evrensel bir olgu olan ve bugün Batı toplumunda neredeyse yok olduğu gibi ülkemizde toplumsal değişimlerin ve özellikle de globalleşmenin etkisiyle yerel ve geleneksel değerlerin ikinci plana itilmesi ya da tamamen kaybolmasıyla günden güne önemini yitiren inisyasyon, geleneksel toplumlarda son derece önemli ve hatta vazgeçilmez bir yere sahiptir. Her geleneksel toplum, tutarlı bir mitolojik söylemler bütününe, bir dünya telakkisine sahiptir. İnisyasyon esnasında namzede tedrici biçimde aktarılan şey, işte bu telakkidir. Yoksa burada söz konusu olan, modern anlamdaki eğitim ve öğretim anlayışı değildir. Namzet, manevi bir hazırlık sürecinden sonra bu kutsal eğitimi almaya hak kazanmaktadır.[476]

Geleneksel toplumlarda icra edilen giriş ve geçiş menseklerinin çoğu bazen kapalı biçimde de olsa sembolik bir ölümü ve arkasından da bir yeniden doğuşu içermektedir. Böylece inisyasyonun özünü, namzedin sembolik biçimdeki ölümü

---

[474] Mircea Eliade, *Initiation, rites, sociétés secrètes*, Gallimard, Paris 1959, s. 24-25.

[475] Mircea Eliade, "Initiation: An Overview", *Encyclopedia of Religion*, 2nd ed., c. 7, 2005, s. 4475-4476

[476] Eliade, *Initiation, rites, sociétés secrètes*, s. 12-13.

ve daha sonra canlılar arasına yeniden dönüşünü temsil eden tören oluşturmaktadır. Namzet böylece eski kişiliğinden soyutlanarak yeni bir insan, yeni bir varlık tarzını üstelenen bir birey olarak insanlar arasına yeniden katılmaktadır. Dolayısıyla inisyatik ölüm, hem çocukluğun, hem cehaletin hem de profan varoluşun sona erdiği anlamına gelmektedir.[477]

Görüldüğü üzere inisyasyonun temel işlevi insanı dönüşüme uğratmaktır. Bu dönüşüm, bilgi vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Fakat buradaki bilginin mahiyeti önem arz etmektedir. İnsanı dönüştüren, başka bir varlık tarzına geçişini sağlayan bilgi kutsal bir karaktere sahip olmalıdır. İnsanı profan düzeyden aşkın düzeye, kutsal alana ulaştıran bilginin de doğal olarak bu alana ait olması gerekmektedir. Profan bilgi insanı profan bir düzeyden başka bir profan düzeye naklederken kutsal bilgi, aşkın bir düzeye ulaşmayı mümkün kılmaktadır. İnisyasyon esnasında namzede aktarılan bilgiler, kutsal nitelikte yani profan düzeyin üstünde bilgiler olduğu için dönüşümün sonucunda o düzeyde bir varlık tarzı meydana gelmektedir.

II. Fütüvvetnamelerde Resmedilen İnsan Modeli

Ahilik anlayışının nasıl bir insan modeli ortaya koymayı amaçladığını öğrenmek için ahilerin uymaları gereken kuralları ve prensipleri belirleyen kaynaklara bakmak gerekmektedir. Fütüvvetname adı verilen nizamnamelerde Ahiliğin esasları, ahlâkî ve ticarî kaideleri, merasimleri, adet ve öğütleri yazılıdır. Teşkilata girecek kimse bu kitaplarda belirtilen dinî ve ahlâkî emirlere uymak zorundadır.[478] **Fütüvvetnameler, İslâm tasavvufunun geliştirdiği Kur'an ve hadislere dayanan güzel ahlâk ve ideal insan modelini belirten kitaplardır ve sadece gençlerin (çırak ve kalfa) değil, toplumun bütün fertlerinin de uyması gereken ahlâk ilkelerini içermektedir.**[479]

İlk fütüvvetname, Sülemi'nin (ö. 1021) Arapça olarak kaleme aldığı *Kitabü'l-Fütüvve* adlı eseridir. Sülemi, adı geçen eserinde fütüvvetin temel ilkelerinin arketiplerini ortaya koymaktadır: "Fütüvvet, Âdem gibi özür dilemek, Nuh gibi iyi olmak, İsmail gibi dürüst olmak, Musa gibi ihlâslı olmak, Eyyub gibi sabırlı olmak, Davûd gibi cömert olmak, Muhammed gibi merhametli olmak, Ebubekir gibi hamiyetli olmak, Ömer gibi adaletli olmak, Osman gibi hayâlı

---

[477] Eliade, *Initiation, rites, sociétés secrètes*, s. 16.

[478] Kazıcı, s. 541.

[479] İlhan Kılıçözlü – Ahmet Günşen, "Garîb-nâme'de Ahilik İzleri", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005, s. 509.

olmak, Ali gibi bilgili olmaktır."[480] Her bir erdemin İslam'ın peygamber olarak kabul ettiği ulu bir şahsiyetle irtibatlandırılması, *homo religiosus* düşüncesindeki arketipik niteliği açıkça ortaya koymaktadır. *Homo religiosus*'un varoluşunu bu örnek modeller şekillendirmektedir.[481] Zira onun düşüncesinde "fütüvvet, peygamberlerden kalma bir ahlak yoludur."[482]

Ahilerin sadece ahlaki anlamda değil, mesleki anlamda yani bugünkü dünyada profan alan diye görülen sahada da arketiplere sahip olmaları, hayatın bütün alanlarının kutsal bir perspektiften değerlendirildiğine işaret etmektedir. Her sanat grubu, kutsal kitaplarda sanatları Peygamberlerden, kendi sanatını yapanı sanatlarının piri sayarlar. Sanatkâr Peygamberler ve sanatları şöyledir: (Âdem, çiftçi), (Şit, Hallaç), (İdris, terzi ve yazıcı), (Nuh, marangoz), (Hud, tüccar), (Salih, deveci), (İbrahim, sütçü ve dülger), (İsmail, avcı), (İshak, çoban), (Yusuf, saatçi), (Musa, çoban), (Zülkifl, ekmekçi), (Lût, tarihçi), (Uzeyr, bağcı), (İlyas, çulha), (Davud, zırhçı), (Lokman, hekim), (Yunus, balıkçı), (İsa, seyyah), (Muhammed, tüccar).[483] Ahilik perspektifinden meslek sahibi olmak belli bir mesleki alanda bilgi ve beceri kazanmakla sınırlı değildir. Dolayısıyla ahilik insana bilgi ve beceri kazandırmakla kalmıyor, bu bilgi ve becerinin ne şekillerde kullanılacağını ve bu donanıma sahip olanların neler yapmayacağını da öğretmektedir. Söz konusu olan bu eğitim, insana dış dünyayı şekillendirecek kabileyetleri kazandırmakla yetinmeyip bilakis Ahinin iç dünyasını şekillendirmekle işe başlamaktadır. Çünkü her eser onu meydana getirenin yansıması olduğu için, diğer bir ifadeyle eserin niteliği o eseri meydana getirenin niteliği ile orantılı olduğu için öncelikle olarak eseri meydana getirenin nitelikle olması gerekmektedir. Her mesleğin pirinin yani arketipinin bir ulu şahsiyet, kutsal bir şahsiyet olduğu göz önünde bulundurulursa Ahinin nasıl bir niteliğe sahip olması gerektiği anlaşılır ve herşeyden önce hiçbir mesleğin profan bir uğraş alanın olmadığı görülür.

Anadolu'da yazılmış ve bu bölgede "ahiler" adıyla anılmaya başlanan fütüvvecilerin uydukları fütüvvetnamelerin ilki gibi görünen ve 1286 yılında kaleme alınan Çobanoğlu Yahya b. Halil'in fütüvvetnamesi ile Suhreverdi'nin XII. yüzyılda yazdığı "Avarif ül-Maarif" adlı tasavvufî eserini karışlaştıran Çağatay, bu

---

[480] Süleyman Uludağ, "Fütüvvet",*Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 13, İstanbul 1996, s. 260.

[481] Homo religiosus kavramıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazan Adıbelli, *Mircea Eliade ve Din*, İstanbul 2011, s. 167-194

[482] Süleyman Ateş, "Önsöz", *Tasavvufta Fütüvvet*, Ebu Abdurrahman Muhammed ibn el-Hüseyn Es-Sülemi, Ankara 1977, s. 4.

[483] Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 180.

iki eserdeki kuralların birçok bakımlardan hemen hemen aynı olduğu sonucuna varmaktadır.[484] Fütüvvetnâmelerin yazılış gayesinin "Fütüvvet ehlini fütüvvete mugâyir iş ve hareketlerinden korumak, doğru olanı göstermek ve neticesinde Allah'ın rızasını kazanmak" [485] olduğu göz önünde bulundurulursa bu sonucun hiç de şaşırtıcı olmadığı anlaşılır.

Esrar Dede (1748–1797) Divan'ında yer alan *Fütüvvetname-i Esrar*'da ahi şahsiyetine "ihvân, civanmerd, kardaş, karındaş, merd, civan, pîr, ahî, birader, fetâ, merdân" gibi farklı terimlerle işaret edilmesi aslında ahilik paradigmasında etnik veya etimolojik farklılıkların hiçbir önem taşımadığını göstermekte ve dolayısıyla da günümüzde böyle yapay ayrımları ortaya çıkarmaya çalışanların bu paradigmayı kavrayamadıklarını göstermektedir.

Esrar Dede, adı geçen eserinde Şeyh Attar ağzından, muhatap aldığı Tellak'a yapılan telkinde meslek erbabının özellikleri sıralanmıştır: *Fütüvvetin temeli iyi ahlaktır.* İyi ahlak *mürüvvet-i tamdır.* Tam mürüvvet ise şu özelliklerden oluşur : sır tutmak, ayıbı gizlemek, doğru olmak, kusuru terk etmek, iyilik yapmak, kötülükten uzak durmak, nefse hakim olmak, vefa göstermek, sufi olmak, riyadan uzak durmak, affetmeyi bilmek, kötülüğe iyilikle karşılık vermek, sohbeti kesenle sohbet etmek, yumuşak söz söylemek, böbürlenmemek, tevazu göstermek, mutsuzları mutlu etmek, nankör olmamak, başkalarına yedirmek, gıybetten uzak durmak, yasaktan kaçınmak, Allah'a kul olmak, bidati yaymaktan kaçınmak, hile yapmamak, kindar olmamak, kıskanç olmamak, tama etmemek kanaat sahibi olmak, çağrılmayan yere gitmemek, nabza göre şerbet vermek, halk içinde olmak, çok konuşmamak, adil olmak, edeplilerle oturup kalkmak, herkese hizmet etmek, kötüyü örtüp iyiyi söylemek, hevaya uymamak, gizlice nasihat etmek, ibadet etmek, sabırlı olmak, şükr etmek, misafiri Tanrı'dan kabul edip ikramda bulunmak, gücü yettiği kadar ikramda bulunmak, neyi varsa paylaşmak.[486]

Genel olarak fütüvvetnamelerin şu ortak ilkeleri içerdiği görülmektedir: "Nefsine hâkim olmak, iyi huylu olmak, Tanrı buyruklarına uymak, yasaklarından sakınmak, iyi kalbli, iyiliksever ve cömert olmak, konuk sevmek ve ağırlamak, din ve mezhep gözetmeksizin bütün insanlara karşı sevgi beslemek. Hile etmemek. Yalan söylememek. İftira ve dedi kodudan sakınmak, aleyhte konuşmamak, hak ve

---

[484] Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 28.

[485] Nuran Altuner, "Süleymaniye Kütüphanesinde Üç Yazma Fütüvvetnâme", . *Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005, s. 80.

[486] Metin Akkuş, "Edebiyatımızda Ahi Tipi ve Esrar Dede Fütüvvetnamesi'nde Ahi Tipinin Özellikleri", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005, s. 21-23.

adalet sever olmak. Zulme, zalime ve haksızlığa karşı koymak. Haklı güçsüzün hakkını, haksız güçlüden almaya yardım etmek."[487] Bu ilkelerin tamamının dini bir temele dayandığı aşikârdır.

Fütüvvetnamelerde istenilen insan modeli resmedildiği gibi istenmeyen türler de açıkça ifade edilmiştir. Şedd bağlanmayan ve dolayısıyla Ahiliğe kabul edilmeyenler şunlardır: Müşrik ve kâfire, falcılıkla uğraşanlara, şarap içenlere, tellaklara, tellal, çulha, kasap ve cerrahlara, avcılara, vaadinde durmayanlara, hırsızlara, zalimlere, muhtekir ve madrabazlara şedd verilmediği gibi şarap içen, zina ve livatada bulunan, yalan söyleyen, koğuculuk eden, hile yapan, gıybet ve iftirada bulunanlar Fütüvvet'ten düşerler. [488] Yine bu istenmeyen tiplerin dini düşünce tarafından belirlendiği apaçıktır. Özellikle müşrik ve kafirin yani İslam'ı, Allah'a kul, Peygambere ümmet olmayı kabul etmeyenlerin istenmeyen tiplerin ilk sırasında yer alması ahinin her şeyden önce bir homo religiosus olması gerektiği hususunu net bir şekilde göstermektedir.

Bu husus, fütüvvet idealinin ve dolayısıyla da Ahilik paradigmasının İslam ahlâk değerleri, normları ve özellikle de tasavvuf ahlâkının esasları doğrultusunda meydana geldiğini göstermektedir. Ahilik ahlâkı ve davranış kurallarının dayandığı fütüvvetin, İslamiyet'in telkin ettiği tüm güzel ahlâk esaslarını (mekârim-i ahlâk) kapsadığı ve bu yolla tasavvufun idealize ettiği bir tür "insan-ı kâmil" ve hatta "fazıl toplum" modeline yönelik bir paradigma olarak karşımıza çıkmaktadır.[489]

Fütüvvetnamelerin aktardıkları diğer önemli husus ahiliğe giriş törenleriyle ilgilidir. Fütüvvet yoluna girerken (şedd kuşanılırken) uyulması gerekli hususlar, kimlerin şedd kuşanamayacağı, hangi hususların fütüvvetten düşüreceği, fütüvvetin kısımları (kavli, Seyfi ve şürbî oldukları) belirtilir. Fütüvvet silsilesi tıpkı bir tarikat gibi Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaştırılır.[490]

Şerh-i Manzûme-i Gaybî adlı eserde, Hz. Peygamber'in arketipik özelliği belirterek onun ontolojik değeri üzerinde durulmaktadır. Bu eser, Ahilik

---

[487] Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 178.

[488] M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. 1, İstanbul 1983, s. 639.

[489] Ünver Günay, "Ahiliğin Dinî ve Sosyal Yönleri", *II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara 2007, s. 176.

[490] Ahmet Tabakoğlu, "Sosyal ve İktisadî Yönleriyle Ahîlik", *Türk Kültürü ve Ahilik. XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul 1986, s. 52

paradigmasının ve tasavvufi düşüncenin temelini oluşturan bu tasavvurun anatomisini kavramak açısından önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bundan dolayı adı geçen eserde konuyla ilgili dört mısra ve şerhleri aşağıda olduğu gibi aktarılmaktadır:

Nûr-ı evvel bi'set-i âhir zamân

Nûr-ı evvel: Tanrımız Te'âlâ hazretlerinin mahlûkâtı yaratmazdan evvel halk buyurduğu nûr-ı evveldir ki andan sonra ne yaradıldıysa ol nûr-ı 'âlîden halk olunup cümlenin aslı hazret-i Fahr-ı Risâlet olan peygamberimiz olduğu gibi; bi'set-i âhir zamân: (13a) bütün peygamberlerden sonra yeryüzünde bulunan insânlara Rabbimiz Te'âlâ Hazretlerinin her emr ü nehyini bildirmek üzere gönderilmişdir.

İllet-i gâ'iyyedir bu 'âleme

Bu 'âlem ki gördüğümüz yerler ve gökler ve sâ'iredir; ol zât-ı 'âlînin âhir zamânda bu dünyâya gönderileceği için yaradılmışdır. Ve ibtidâ-yı hilkatde her şey'den evvel ve her şey'in aslı olmak üzere "nûr-ı Muhammedi" yaradıldığı gibi bu 'âlemler dahi mücerred anun hâtırı içün yaradıldığına binâ'en cümle mevcûdâtın zuhûra gelmesine sebeb-i müstakil olmuşdur. İnsan ise mahlûkâtın eşrefi olduğu hâlde bu 'âlemden maksûd efendimiz olunca insânlar dahi mücerred anun bu dünyâda teşrif edeceği içün yaradıldığı bilinmek üzere nâzım aşağıdaki mısra'ı îrâd eylemişdir.

Zâtıdır bâ'is vücûd-ı Ademe

Ya'ni yer yüzünde bulunan bütün insânlann babası olan peygamber Âdem 'aleyhi's-selâmın yaradılması ve ibtidâ yeri cennet iken bu dünyâya gönderilmesi, peygamberimiz Hazret-i Muhammed 'aleyhi's-selâmın bu 'âlemi teşrif buyuracağına mebnî olup; yer yüzünde ne kadar âdem evlâdı var ise cümlesini Tanrı Te'âlâ Hazretleri cânibinden kendisine nâzil olan kitâba ki şimdi elimizde bulunan Mushaf-ı Şerîfdir anun ahkâmını kabûl etmeğe ya'ni Müslümân olmağa da'vete Hak Te'âlâ cânibinden me'mûr buyurulmuşdur. (13b)

Lâ-cerem oldu cemî'in seyyidi

Hem bu me'mûriyyet mülâbesesiyle ve hem de Tanrımız celle şânühü en evvel halk buyurduğu şey *Nûr-u Muhammedi* olup enbiyâ-yı sâ'ire ervâhı bu nûr-ı 'âliyyeden yaradıldıklan sebebiyle kendisi cümlenin re'îsi ve efdali oldu.[491]

III. Ahiliğe Giriş Törenlerindeki İnisyatik Motifler

---

[491] Ömür Ceylan, "Fütüvvetnâme Muhtevâlı Bir Manzûme Şerhi: Şerh-i Manzûme-i Gaybî", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005, s. 231-232.

Ahi olmaya talip birinin gerekli şartları taşıması halinde uzun bir inisyatik süreçten geçmektedir. Böylece uzun yıllar eğitilip denendikten, törenlerden geçirildikten sonra kişi olgun bir ahi haline gelmektedir.[492]

Ahi birliklerine dahil olma ve burada yükselmenin tescili anlamında üç ana tören düzenlenmektedir: 1) Yola girme; 2) Yol atası ve yol kardeşi edinme; 3)Yol sahibi olma

Yola girme törenindeki önemli hususlardan biri, talibin fütüvvet mahfilinde tüm ahi ulularının karşısında orta yerde, yüzü kıbleye dönük olarak durmasıdır. Nakib daha sonra toplantının sebebini fütüvvet ehline arz eder: "Ey ulular, iş bu kişi filan yiğide ve ahiye ve şeyhe muhabbet edip, erenler aşkına can u gönülden yoldaş olmaya gelmiştir. Kabul buyurasınız" der. Fütüvvet ehli "kabul kıldık, mübarek olsun" derler. Daha sonra talibe fütüvvet ehli olabilmenin şartlan anlatılır: "Kalbin kapısı, hazinesi kulaktır. Hayır ise dinle, şer ise unut gitsin. Kendinden büyüğe saygılı ol. Büyük veya küçük olsun önünde diz çöküp edep ile otur" şeklinde nasihat edilir. Talibin fütüvvete kabul edildiğinin simgesi olarak beline fütüvvet kuşağı bağlanır. Daha sonra şerbet denilen tuzlu su içirilir. Bu şekilde talib "yola girmiş" olur.

Yol atası ve yol kardeşi edinme töreni ise şöyle gerçekleştirilir: Fütüvvet kuşağı kuşanmış birisi önceden kendisine yol atası ve yol kardeşi olacak kişilerin rızasını alarak meclise gelir. Fütüvvet ehlinin huzurunda filanı yol atalığına (ustalığa) filanlan da yol kardeşliğine seçtiğini söyler. Nakib "bu aziz kardeşin bu makamdan muradı şudur ki, siz ihtiyarlann huzurunda yola girmek "nîm-tarîk olmak" ister. Filan ihtiyarı yol atalığına, filanı yol kardeşliğine kabul kıldı. Dünyada muhabbet, ahirette şefaat için haklarında ne buyurursunuz? Diye sorar. Mahfilde bulunanlar "mübarek olsun" derler. Şeyh mikraz (makas/traş) hutbesini okuyarak müridin saçından bir miktar makasla keser.[493] Bu noktada Van Gennep'in saç kesmeyle ilgili ritüellerin genellikle ayrılış ayinleri olduğuna dair verdiği bilgi önem arz etmektedir.[494]

Yol sahibi olma, fütüvvette, ahlakın kemale erdiği makamdır. Bir nevi icazet niteliği taşıdığı için yiğitliğin bu son basamağındaki tören fütüvvetin en ağırlıklı noktasını teşkil eder. Fütüvvet literatüründe sahib-i şed, sahib-i tarik, miyan-beste,

---

[492] Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 179.

[493] Selahaddin Bekki, "Ahiliğe Giriş Törenlerinin Bilmecelerle İlişkisi", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005, s. 165.

[494] Arnold van Gennep, *The Rites of Passage*, The University of Chicago Press, Chicago 1960, s. 53.

üstad gibi değişik kavramlarla karşılanan yol sahibi olma (şed kuşanma) törenini içerir.[495]

Şed yani kuşak, veya peştemal bağlama: ahiliğe girene, kuşak veya peştamal bağlanır, şalvar giydirilir. İlk kez Cebrail tarafından Hz. Âdem'e kuşatılan bu kuşağa "şeddi vefa" denilmektedir. Zira Şeddin manası teslim olmaktır, vefadır. Diğer taraftan Hz. Muhammed'in de beline Cebrail tarafından şedd kuşaltıldığı anlatılmaktadır. Beline kuşatıyorum ta ki sözünde durasın. Şeytana uymayasın, daima ona düşman olasın. Dünyaya muhabbet etmeyesin. Tanrı'nın kaza ve kaderine sabredesin. Nereye gidersen bu tuğ yanında olsun, Tanrı'nın bunda hikmeti vardır. Ve Âdem'i hilâfet seccadesine oturttu ve cennet ırmaklarından biraz süt biraz bal alıp helva yaptı. Bir kaba koyup Âdem'e götürdü ve Hacer ül-Esved üzerine koyup Âdem'e tike (lokma) sundu. Âdem o helvadan yedi ve Havva için nasip alakodu.[496] Hz. Adem, Şit Peygambere kabiliyet verdi ve belini bağladı. Bu sırasıyla Hz. Muhammed'e geldi. Cebrail, Mikail, İsrafil. Azrail Hz. Muhammed'in belini bağladılar. Ayrıca Cebrail Hz. Muhammed'e "Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin bellerini bağla", dedi.[497]

Ebü'l-Hasan el-Harakânî'nin (ö. 1033) *Risâla dar Tarîkh-i Edhemiyya û Kulâh-i Çâr Terk* adlı risalesinin altıncı bölümünde kuşak bağlama hakkında şu bilgiler verilmektedir:

"Pîr müridin kemerini bağlamak isteyince, her bağın (ipin) diğerinden çıkacağı şekilde, müridin kuşağı yedi zira olması gerekir. Birincisi cimrilik bağını kalpten çözüp cömertlik bağını bağlamalıdır; ikincisi gaflet bağını çözüp hikmet bağını bağlamalıdır; haram bağını çözüp helâl bağını bağlamalıdır; dördüncüsü öfke bağını çözüp sevgi ve muhabbet bağını bağlamalıdır; beşincisi kibir bağını çözüp tevazu bağını bağlamalıdır; altıncısı yalan bağını çözüp doğruluk bağını bağlamalıdır; yedincisi günah bağını çözüp itaat (ibadet) bağını bağlamalıdır.

Soru: Eğer sana sorsalar ki, kim kuşak bağlamıştır (?)

De ki: Âdem -aleyhisselâm- bağlamıştı Cennetten attıklarında incir yaprağını örttü, üzüm (ağacı) dalı ona sarılıydı. Başka bir rivayette derler ki: Yün kuşak, Allah Teâlâ'nın kendi hazinesinde korumuş olduğu Âdem - aleyhisselâm- oğlu Sâlih 'in devesine ait idi; hayat suyunu arama sırası Hazreti Hızır'a -aleyhisselâm- gelip karanlığa doğru yola düşünce Allah'tan ferman geldi ki: "Ey Cebrail, git;

---

[495] Bekki, s. 166.

[496] Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, s. 180; Altuner, s. 94; İbrahim Arslanoğlu, "Fütüvvetnameler ve Bir Fütüvvetname", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005, s. 110.

[497] Arslanoğlu, s. 114.

Salih 'in -aleyhisselâm- devesi (yünü) 'nden olan o ipi getir, onun ucunda hayat suyunu bulması için Hızır'ın beline bağla." Cebrâil - aleyhisselâm- öyle yaptı ve onlardan da velîlere ulaştı.

Eğer sana sorarlarsa, neden (tam) yedi zira olması ve fazla olmaması lâzımdır(?)

De ki: şundan dolayı ki, Allah Teâlâ yedi gök, yedi yer (zemin), yedi deniz, yedi dağ, yedi iklim ve yedi endamı(?) yaratmıştır, (her şeyi yedi adet olarak yaratmıştır).

Eğer sana sorsalar, kuşak nedir(?)

De ki: pirlerin hilatını ahar etmek ve tarikatın yerini sağlamlaştırmaktır."[498]

Ahiliğe giriş sürecini oluşturan ve yukarıda adı zikredilen aşamalardan meclise girmeye yönelik adap ve erkanla ilgili, yol atası ve yol kardeşi edinme merasiminde, yol sahibi olma (şedd kuşanma) töreninde sorulan şedd (Fütüvvet Kuşağı) ile ilgili sorular talibin bir sınamadan geçtiğini ve böylece de ahiliğin inisyatik yönünü ortaya koymaktadır.

Ahiliğe kabul edilme sürecinden geçerek dönüşüme uğrayan ve böylece yepyeni bir insan haline gelen ahinin bu yeni varoluş tarzını gösteren somut bir örneği verdikten sonra konuyla ilgili son bir husus üzerinde durmak istiyoruz. Orhan Gazi zamanında (1326–1359) Anadolu'nun birçok şehir, kasaba ve köyünü gezen Arap seyyah İbn-i Battuta (1304–1369) "Dünyada bir eşi daha bulunmayan bir cemiyet" olarak nitelendirdiği ahiler konusunda izlenimlerini şu şekilde aktarmaktadır:

"Yolculuğumun bu bölümünde "Ahiler" denilen toplulukla tanıştım. Bilâd-ı Rûm'a yerleşmiş Türkmenlerin yaşadıkları her vilayette, her şehirde ve her köyde bulunan Ahiler, bekâr ve sanat sahibi gençlerin oluşturduğu bir tür cemiyetti. Bunlar birbirleriyle çok sıkı bir dayanışma içindedirler. Her birinin halk içinde muteber birer mesleği vardır. Memleketlerine gelen yabancılara yakın bir ilgi gösterir; onların yiyecek ve içeceklerini temin eder; konuklarının insanî ihtiyaçlarını karşılamakta ellerinden gelen bütün itinayı gösterirler.

Öte yandan, yaşadıkları yerlerdeki zorbalan da yola getirir, herhangi bir sebeple bunlara iltihak eden kötüleri tek tek ortadan kaldırırlar. İşte, bu gibi hususlarda Ahilik cemiyetinin dünyada eşi ve benzeri yoktur.

---

[498] Cem Tuysuz, "Ebü'l-Hasan el-Harakânî ve Risâla dar Tarîkh-i Edhemiyya û Kulâh-i Çâr Terk *Adlı Risalesi*", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005, s. 938.

Ahilerin biraraya gelerek oluşturduğu bu cemiyete "Fütüvve" (Gençlik) adı verilir. Reis seçilen kimse bir zâviye yaptırarak içini halı, kilim, kandil ve diğer lüzûmlu eşyalarla donatır. Arkadaşları gündüz çalışarak kazandıklarını ikindiden sonra reise getirirler. Bu para ile yiyecek-içecek ve zaviyede sarfolunan diğer ihtiyaç maddelerini satın alırlar. O gün yörelerine bir misafir gelirse onu zâviyelerinde ağırlar ve ortak sermayeleriyle aldıkları bu yiyeceklerle kendisine güzel bir ziyafet çekerler. O kimse yöreden gidinceye kadar da onların misafiri olur. Konuklarını uğurlarken arkasından raks eder ve nağmeler söylerler.

Ahiler, yörelerine yabancı bir misafir gelmediği zamanlarda da birbirlerinden kopmazlar, yine zâviyelerinde toplanıp yemek yerler. Sabahleyin düzenli olarak işlerine gider, gün içinde kazandıklarını ikindiden sonra getirip reislerine verirler. Bunların reislerine verdikleri paraya "fityan" denilir. "Ahi", cemiyetin olduğu gibi aynı zamanda reisin de ismidir.

Ben İbn-i Battûta, dünyada bunlardan daha güzel ve daha hayırlı işler yapan kimseler görmedim."[499]

İbn-i Battuta'nın somut örneğini verdiği ahilik paradigmasının temel niteliklerden biri olan "el-isaru ale'n-nefs" kavramı ile ifade edilmektedir. Başkasını kendine tercih etmek olan isar, günümüzde kaybolan kavramlardan biri olan diğergamlıkla ilişkilidir. Dolayısıyla Ahilik paradigması "ben" merkezli bir paradigma değildir. Bu paradigmanın ekseni bireysellik üzerine kesinlikle dayanmamaktadır. Peki o zaman bu sistemin ekseni nedir? Abdullah Herevî, îsârı üç dereceye ayırmaktadır: Birincisi, haram olmayan hususlarda vaktini boşa geçirmemek kaydıyla toplumu kendine tercih etmek ve kendini topluma adamak; ikincisi, Allah'ın rızasını O'ndan başkasının rızasına tercih etmek, yani halkın hoşuna gitmese bile Allah'ın rızasının bulunduğu şeyi yapmak; üçüncüsü ise, Allah'ın tercih ettiğini tercih etmek, yani tercihini kendi nefsine değil Allah'a nisbet etmektir ki, bu da diğergamlığın en üstünlük derecesidir.[500]

Fütüvvetin de Tasavvuf gibi insanı "Tanrı'ya ulaştıran bir yol"[501] olduğu görülmektedir. Bir kaynakta bu düşünce şu şekilde ifade edilmektedir: "Kardeşler bilin ki fütüvvet, yerli bir köktür, gelişen dal, budak, lezzetli meyvedir, ince nükteler ve gizli manalardır. Başlangıcı Tanrı'dandır, sonu Tanrı'ya varır. O Tanrı sıfatlarından bir sıfattır. Tanrı onu kalplere yerleştirir, onunla suçları arıtır. (...)

---

[499] İbn-i Battuta, *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, İstanbul 2005, s. 204.

[500] Muharrem Çakmak, "Ahiliğin Dini-Tasavvufi Temelleri", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005, s. 257.

[501] Abdülbaki Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 11:1-4 (1949), s. 205.

Meyvesi ancak çalışıp yorulduktan sonra devşirilebilir, yoluna ancak kerem ve hayâ sahibi olduktan sonra girilebilir. İnsan, o sıfatla, doğruluk ve vefa sahibi olduktan sonra sıfatlanır. Libasını, varlığı terk edip yokluğa ulaşmadan kimse giyemez."[502]

Herkesin bildiği "Halka Hizmet Hakka Hizmettir" ilkesi de yine Ahilik paradigmasının hangi eksen etrafında şekillendiğini gösteren diğer bir örnektir.

Sonuç

Ahi olmak, varoluşsal bir dönüşüme uğrayarak yeni bir varlık tarzını benimsemek demektir. Ahiliğe giriş sürecindeki çeşitli aşamalarda gerçekleştirilen merasimlerde ortaya çıkan motifler ahiliğin inisyatik yönünü gözler önüne sermektedir. Birinci aşamada yani yola girme töreninde talibin kıbleye yönelmesi ve beline fütüvvet kuşağı bağlanması, ikinci aşamada yani yol atası ve yol kardeşi edinme töreninde müridin saçının kesilmesi, son aşamada yani yol sahibi olma töreninde şedd kuşanılması bir dönüşümü, yeni bir oluşumu, yeniden bir doğuşu sembolize etmektedir. Namzet ölmekte, her tür kötülükten arındırılmış yeni bir insan yani ahi dünyaya gelmektedir. Bu süreçte "el mevt kablel mevt" gerçekleşmekte, yani benlik öldürülmekte, insanın varoluşu benlik ekseninden kurtarılmaktadır. Namzet bu süreç sonunda profan alanı terk ederek kutsal bir dünyaya dâhil olmaktadır. Bundan dolayıdır ki ahilikteki mesleklerin pirleri ulu şahsiyetler olan peygamberler, ahinin sahiplenmesi gereken erdemlerin örnekleri de yine peygamberlerdir.

İnisyatik süreç, *homo religiosus*'un dünyasını ve varoluşuna yön veren arketiplerle buluşmasını sağlamaktadır. Ahinin, arketipi peygamberlerdir, peygamberlerin arketipi ise Hz. Muhammed, yani insan-kâmildir. Dolayısıyla bu inisyatik sürecin sonunda, bidayette insanlık halini temsil eden saflık, beşeri ihtiraslardan, günahlardan uzak oluşu, kutsal bir dünyada varoluşu temsil eden insanlık haline yeniden dönüş gerçekleşmektedir. Bu sürecin sonunda insan ölmekte, insan-ı kâmil dünyaya gelmektedir.

Bugün ülkemizde, bazı meslek erbabının bir araya gelip birlikler kurarak sırf kendi menfaatleri doğrultusunda fiyat politikaları belirlemeleri ve bu tekelci anlayışı da insanlara empoze etmeleri, Ahilik ruhundan bir kopuşu ve global çağın

---

[502] Gölpınarlı, s. 207-208 (Levent Bayraktar, "Ahilik ve Ahlak", *II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara 2007, s. 91'den alıntı).

paradigmasının toplumsal genetiğe ne derece sirayet ettiğini gösteren örneklerden sadece bir tanesidir. *Homo religiosus*'un *homo consumericus*'a dönüştüğü günümüz dünyasında elbette *homo consumericus*'un ideolojisi kendini zihinlere empoze etmesi kaçınılamazdı.[503] Dolayısıyla *homo religiosus*'u temsil eden Ahi'yi bir *homo consumericus* haline gelen günümüz insanın anlamasının önündeki temel engellerden bir tanesi ve onu anlamaya çalışanları yanlış yönlere sevk eden nedenlerin de en önemlilerinden biridir.

Birçok araştırmacının, günümüz dünyasındaki hakim ideolojinin farkında olmadığı için yaptıkları analizler sonucunda ahiliğin insan merkezli bir paradigma olarak göstermelerinin gerçeği yansıtmadığı ortadadır. Modern dünyadaki paradigmaların etkisinde kalarak varılan bu sonuçlar bugün birçoğunun şikâyetçi olduğu durumları doğuranlarla aynıdır.

Kaynakça

Adıbelli, Ramazan, "Homo Religiosusun *Homo Consumericus*a Dönüştüğü Küresel Çağda İnsanlık Halini Yeniden Düşünmek", *8. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 9–13 Haziran 2010, Celalabat/KIRGIZİSTAN*, İstanbul 2011.

Adıbelli, Ramazan, *Mircea Eliade ve Din*, İstanbul 2011.

Akkuş, Metin, "Edebiyatımızda Ahi Tipi ve Esrar Dede Fütüvvetnamesi'nde Ahi Tipinin Özellikleri", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005.

Altuner, Nuran, "Süleymaniye Kütüphanesinde Üç Yazma Fütüvvetnâme", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005.

Arslanoğlu, İbrahim, "Fütüvvetnameler ve Bir Fütüvvetname", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005.

Bayraktar, Levent, "Ahilik ve Ahlak", *II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara 2007.

Bekki, Selahaddin, "Ahiliğe Giriş Törenlerinin Bilmecelerle İlişkisi", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005.

Belot, J.-B., *Dictionnaire français-arabe*, c. 1, 4. bsk., Beyrut 1913.

---

[503] Ramazan Adıbelli, "Homo Religiosusun *Homo Consumericus*a Dönüştüğü Küresel Çağda İnsanlık Halini Yeniden Düşünmek", *8. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, 9–13 Haziran 2010, Celalabat/KIRGIZİSTAN*, İstanbul 2011, s. 73–78.

Bocthor, Ellious, *Dictionnaire français-arabe*, 4. bsk., Paris 1869.

Ceylan, Ömür, "Fütüvvetnâme Muhtevâlı Bir Manzûme Şerhi: Şerh-i Manzûme-i Gaybî", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005.

Çağatay, Neşet, "Türklerin Tarihteki Yeri ve Millî Özellikleri", *Erdem,* 8:23 (1996).

Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1974.

Çakmak, Muharrem, "Ahiliğin Dini-Tasavvufî Temelleri", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005.

Dictionnaire Le Petit Larousse, Paris 1984.

Eliade, Mircea, "Initiation: An Overview", *Encyclopedia of Religion*, 2nd ed., c. 7, 2005.

Eliade, Mircea, *Initiation, rites, sociétés secrètes*, Gallimard, Paris 1959.

Ertürk, Ahmet Çetin, *Fransızca-Türkçe / Türkçe-Fransızca Bilge Sözlük*, İstanbul 1995.

Gölpınarlı, Abdülbaki, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,* 11:1-4 (1949).

Günay, Ünver, "Ahiliğin Dinî ve Sosyal Yönleri", *II. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Ankara 2007.

Günay, Ünver, "Dini Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik", *Erciyes Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (1998).

Habeiche, Joseph J., *Dictionnaire français-arabe*, 2. bsk., İskenderiye 1896.

Handjéri, Alexandre, *Dictionnaire français-arabe-persan et turc*, c. 2, Moskova 1841.

Hindoğlu, Artin, *Dictionnaire abrégé français-turc*, Viyana 1831.

İbn-i Battuta, *Büyük Dünya Seyahatnamesi*, İstanbul 2005, s. 204.

Kazıcı, Ziya, "Ahilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul 1988.

Kılıçözlü, İlhan– Günşen, Ahmet, "Garîb-nâme'de Ahilik İzleri", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005.

Nuran Altuner, "Süleymaniye Kütüphanesinde Üç Yazma Fütüvvetnâme", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005.

Pakalın, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. 1, İstanbul 1983.

Redhouse, J. W., *Redhouse's Turkish Dictionary*, 2. bsk., Londra , 1880.

Smith, Wilfred Cantwell, *The Meaning and End of Religion*, Fortress Press, Minneapolis 1991.

Süleyman Ateş, "Önsöz", *Tasavvufta Fütüvvet*, Ebu Abdurrahman Muhammed ibn el-Hüseyn Es-Sülemi, Ankara 1977.

Süleyman Uludağ, "Fütüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 13, İstanbul 1996.

Tabakoğlu, Ahmet, "Sosyal ve İktisadî Yönleriyle Ahîlik", *Türk Kültürü ve Ahilik. XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul 1986.

Tuysuz, Cem, "Ebü'l-Hasan el-Harakânî ve Risâla dar Tarîkh-i Edhemiyya û Kulâh-i Çâr Terk *Adlı Risalesi*", *I. Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir 2005.

Van Gennep, Arnold, *The Rites of Passage*, The University of Chicago Press, Chicago 1960.

Zimmer, Heinrich, *Myths and Symbols in Indian Art and Civilization*, Pantheon Books, Washington 1946.